

ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΒΕΡΟΛΙΝΟ

ΕΛΛΑΔΑ
ΕΚΤΟΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

01

02

ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑ ΣΤΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ

ΤΑ ΔΙΠΛΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΠΡΩΙΜΩΝ
ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ (1875-1881)

03

01

Άγαλμα Μεγάλης Ηρακλειώτισσας, Sk 1398. Φωτ.: Staatliche Museen zu Berlin, Antikensammlung / Johannes Laurentius CC BY-SA 4.0.

02

Εξωτερική όψη του Altes Museum. Φωτ.: Staatliche Museen zu Berlin, Antikensammlung / Johannes Laurentius CC BY-SA 4.0.

03

Επατία σίμη με υδρορρόη σε σχήμα λεοντοκεφαλής, 1513x. Φωτ.: Staatliche Museen zu Berlin, Antikensammlung / Ingrid Geske CC BY-SA 4.0.

MIRKO VONDERSTEIN

Κλασικός Αρχαιολόγος, πρώην Επιστημονικός Συνεργάτης στην Antikensammlung των Staatliche Museen zu Berlin

Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ (ANTIKENSAMMLUNG) ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΦΙλοξενεί παράλληλα με αντικείμενα από πολλές άλλες θέσεις του αρχαίου μεσογειακού χώρου και ορισμένα ευρήματα από την Ολυμπία. Στο μεγαλύτερο μέρος τους προέρχονται από τις πρώιμες γερμανικές ανασκαφές στον χώρο.

Οι ανασκαφές αυτές ξεκίνησαν στις 4 Οκτωβρίου του 1875 νοτιώς του ναού του Δία και τα επόμενα χρόνια αποκάλυψαν μεγάλα τμήματα της Άλτεως και των οικοδομημάτων της. Στα πιο θεαματικά ευρήματα ανήκουν αναμφίβολα τα εντυπωσιακά αετωματικά γλυπτά του ναού του Δία, αν και η αναγνώριση της αξίας τους λόγω του πρώιμου κλασικού τους ύφους ήρθε λίγο αργότερα. Πολύ πιο άμεση ήταν η εντύπωση την οποία προκάλεσε ο Ερμής του Πραξιτέλη, που βρέθηκε το 1877 στον ίδιο χώρο. Παρ' όλα αυτά, η συνδεόμενη με το εγχείρημα προσδοκία των ανασκαφών να ανακαλύψουν εκ νέου τα αγάλματα επιφανών καλλιτεχνών, τα οποία σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς ήταν πολυάριθμα, δεν εκπληρώθηκε συνολικά.

Μετά την ολοκλήρωση της τελευταίας ανασκαφικής αποστολής, το 1881, συστάθηκε επιτροπή αποτελούμενη από ίσο αριθμό Ελλήνων και Γερμανών, η οποία θα αποφάσιζε και για τα «διπλά αντικείμενα» που επρόκειτο να σταλούν στο Βερολίνο. Η συζήτηση αυτή βασιζόταν σε σύμβαση που είχαν συνάψει η Ελλάδα και το Γερμανικό Ράιχ το 1874, πριν από την έναρξη των ανασκαφών — μια σύμβαση που έμελλε να αποτελέσει πρότυπο για όλες τις επόμενες ανασκαφικές συνεργασίες μεταξύ Ελλάδας και άλλων κρατών. Η σύμβαση του 1874 αναγνώριζε στην ελληνική πλευρά το αποκλειστικό δικαίωμα επί όλων των ανασκαφικών ευρημάτων, ενώ στη γερμανική πλευρά εκχωρούσε την άδεια της επιστημονικής αξιολόγησης, που σήμαινε κυρίως τη δημοσίευση των ανασκαφικών αποτελεσμάτων και την κατασκευή εκμαγείων των ευρεθέντων αντικειμένων. Επιπλέον, άφηνε ανοιχτό το ενδεχόμενο παραχώρησης των διπλών αντικειμένων, δηλαδή δειγμάτων παρόμοιας μορφής μεταξύ των ανασκαμμένων ευρημάτων.

Η επιτροπή επέλεξε τότε περίπου 800 αντικείμενα (χωρίς τα νομίσματα). Την πλειονότητα αποτελούσαν τα χάλκινα, που αριθμούσαν κάποιες εκατοντάδες αντικείμενα, όπου συμπεριλαμβάνονταν πολλά μικρότερα θραύσματα και τμήματα εξαρτημάτων όπως λαβές, στείλειοι και επιθέματα αγγείων. Σε αυτά ήρθαν να προστεθούν ορισμένα αντικείμενα εικονιστικής κεραμικής από τερακότα, δοκίμια πήλινου διάκοσμου οικοδομημάτων, αρχιτεκτονικά μέλη, λίγα μεγάλου σχήματος αγάλματα καθώς και ένας μεγάλος αριθμός νομισμάτων.

Συσκευασμένα σε 17 κιβώτια, τα αντικείμενα έφτασαν το 1889 στα Μουσεία του Βερολίνου. Εκτέθηκαν για πρώτη φορά το 1900, σε προσωρινό κτίριο στο Νησί των Μουσείων, το οποίο λίγο μετά χρειάστηκε να δώσει τη θέση του στο νέο Pergamonmuseum. Τις επόμενες δεκαετίες, μέρος του συνόλου των διπλών αντικειμένων ανήκε στις εκθέσεις της Συλλογής Αρχαιοτήτων του Pergamonmuseum και, κυρίως, του Altes Museum (εικ. 2), ενώ ορισμένα κομμάτια παρουσιάζονται μέχρι σήμερα στις μόνιμες εκθέσεις τους. Η πλειονότητα των μικρότερων χάλκινων ευρημάτων φυλάσσεται στις αποθήκες. Άλλα πάλι διπλά αντικείμενα μεταφέρθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στη Ρωσία, απ' όπου δεν επέστρεψαν, και έκτοτε θεωρούνται αγνοούμενα. Μολαταύτα, μέσα από τα διπλά αντικείμενα του Βερολίνου μαρτυρείται όλη η ιστορία της Ολυμπίας, φωτίζοντας πτυχές της διαμέσου των αιώνων — από την πρώιμη εποχή έως την ύψιμ Ρωμαϊκή Αυτοκρατορική περίοδο.

04

Ειδώλιο ίππου,
Ολ. 2899. Φωτ.:
Staatliche Museen zu
Berlin,
Antikensammlung /
Ingrid Geske
CC BY-SA 4.0.

Στα ευρήματα της πρώιμης εποχής του ιερού ανήκουν μικρά ειδώλια από χαλκό ή τερακότα. Πρόκειται για αναθήματα που βρέθηκαν σε πολλά τμήματα του χώρου. Ιδιαίτερα μεγάλη συγκέντρωση χάλκινων ομοιωμάτων ταύρων και ίππων κυρίως, τα οποία πιθανότατα εξέφραζαν επίκληση για την προστασία των κοπαδιών, παρατηρήθηκε στην περιοχή του Πελοπίου, όπου κατά τη διάρκεια της τέταρτης ανασκαφικής αποστολής, το 1878–79, περισσότερα από επτάμισι χιλιάδες αντικείμενα προστέθηκαν στο ευρετήριο καταχώρησης των ευρημάτων. Από αυτή την περιοχή προέρχεται και το αγαλματίδιο ενός αρσενικού ίππου (Ol. 2899· εικ. 4) που χρονολογήθηκε στον 8ο αιώνα π.Χ. και εικάζεται ότι ανήκει σε κορινθιακό εργαστήριο. Ο ίππος απεικονίζεται σε τυπικό γεωμετρικό ύφος με τονισμένα μεμονωμένα μέλη του σώματος. Ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στα μπροστινά και πίσω πόδια, με ελαφρύ τονισμό του ταρσού και της πίσω εξόστωσης. Αυτή η περιοχή υπογραμμίζεται επιπλέον με μικρές εγκοπές. Η βάση που πιθανόν θα είχε αρχικά το αγαλματίδιο δεν υπάρχει πια.

Ένα άλλο μεγάλο μέρος των πρώιμων αφιερωμάτων στην Ολυμπία αποτελούν τα όπλα και οι πανοπλίες, καθώς και μέρη αυτών. Προσφέρονταν ως λάφυρα πολέμου νικηφόρων πόλεων στον Δία, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για την πολεμική επιτυχία και εκτίθεντο στο ιερό. Στα διπλά αντικείμενα συγκαταλέγονται και ορισμένα κράνη, όπως αυτό της εικόνας 8 (Ol. 2968), που είναι κορινθιακού τύπου και χρονολογείται στο β' μισό του 7ου αιώνα π.Χ. Ήταν μέρος της εξάρτυσης ενός οπλίτη, στρατιώτη του πεζικού με βαρύ οπλισμό. Χαρακτηριστικά είναι ο στρογγυλός θόλος του, με τα ευθύγραμμα, άκαμπτα, στενά προστατευτικά τμήματα για τις παρείες και τη μύτη —το τελευταίο φαίνεται πως μεταγενέστερα κάμφθηκε προς τα επάνω—, όπως και τα μικρά ανοίγματα για τα μάτια και το στόμα. Μια σειρά από μικρές οπές διατρέχει, παράλληλα με αυτά, την απόληξη και τα ανοίγματα του κράνους, και πιθανόν εξυπηρετούσε είτε ως διακοσμητικό στοιχείο είτε για τη στερέωση κάποιας εσωτερικής επένδυσης.

Όμως, όχι μόνο μικρότερα και κινητά ευρήματα, αλλά και μέρη οικοδομημάτων (συνολικά έφταναν αρχικά τα 40 περίπου κομμάτια· ορισμένα τμήματα του Φιλιππίου επέστρεψαν στην Ολυμπία το 2001, στο πλαίσιο της μερικής αναστήλωσης του μνημείου ως μόνιμοι δανεισμοί) στάλθηκαν στο Βερολίνο ως διπλά αντικείμενα. Ανάμεσά τους και αρχιτεκτονικά μέλη των Θησαυρών που αναφέρει και ο Πausanias, οι οποίοι εξυπηρετούσαν τη φύλαξη των αφιερωμάτων μεμονωμένων ελληνικών πόλεων. Επιγραφικά επιβεβαιωμένοι και ταυτισμένοι είναι ο Θησαυρός των Μεγαρέων. Πρόκειται για ένα μικρό, ναόμορφο, εν παραστάσι κτίσμα με δύο δωρικούς κίονες στην πρόσοψη. Κυρίως χάρη στα σωζόμενα στοιχεία της διακόσμησης της στέγης και του αετωματικού διακόσμου, ο Θησαυρός αυτός μπορεί να χρονολογηθεί στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. Στο Βερολίνο βρίσκεται ένα από τα δύο δωρικά κιονόκρανα (Sk 1413· εικ. 6) που στο επάνω μέρος έχει πλάκα άβακα, κάτω από την οποία βρίσκεται εχίνος που με τους τρεις ιμάντες του αποτελούσε τη μετάβαση προς τον ραβδωτό κορμό του κίονα. Από το αρχικό γυψοκονίαμα σώζονται υπολείμματα.

Τον Δία, στον τύπο του Διός Κεραύνειου, που φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής ως αφιέρωμα τις πρώτες δεκαετίες του 5ου αιώνα π.Χ., απεικονίζει ένα ακόμη χάλκινο ειδώλιο (Ol. 12701· εικ. 7). Το δείγμα του Βερολίνου, που χρονολογείται γύρω στο 480 π.Χ., δείχνει τον πατέρα των θεών σε ευρύ διασκελισμό, με το δεξί χέρι μαζεμένο, έτοιμο να εξαπολύσει τον κεραυνό, και το αριστερό τεντωμένο μπροστά. Η κόμη και το γένη αποδίδονται με λεπτές ραβδώσεις. Πιθανόν —όπως φαίνεται και σε άλλα χάλκινα αντικείμενα— στο αποσπασμένο, χαμένο πλέον άκρο του αριστερού χεριού καθόταν ο αετός, που συνόδευε τον Δία. Αντιθέτως, σε καλή κατάσταση διατήρησης είναι ο κεραυνός στο δεξί χέρι. Κάτω από το αριστερό πόδι υπάρχει πύρος, με τον οποίο το αφιέρωμα στερεωνόταν σε μικρή βάση ώστε να παρουσιαστεί ως προσφορά στον θεό.

Ένα ακόμη μεγάλο σύνολο ευρημάτων στην Ολυμπία αποτελούν τα χάλκινα

05

05

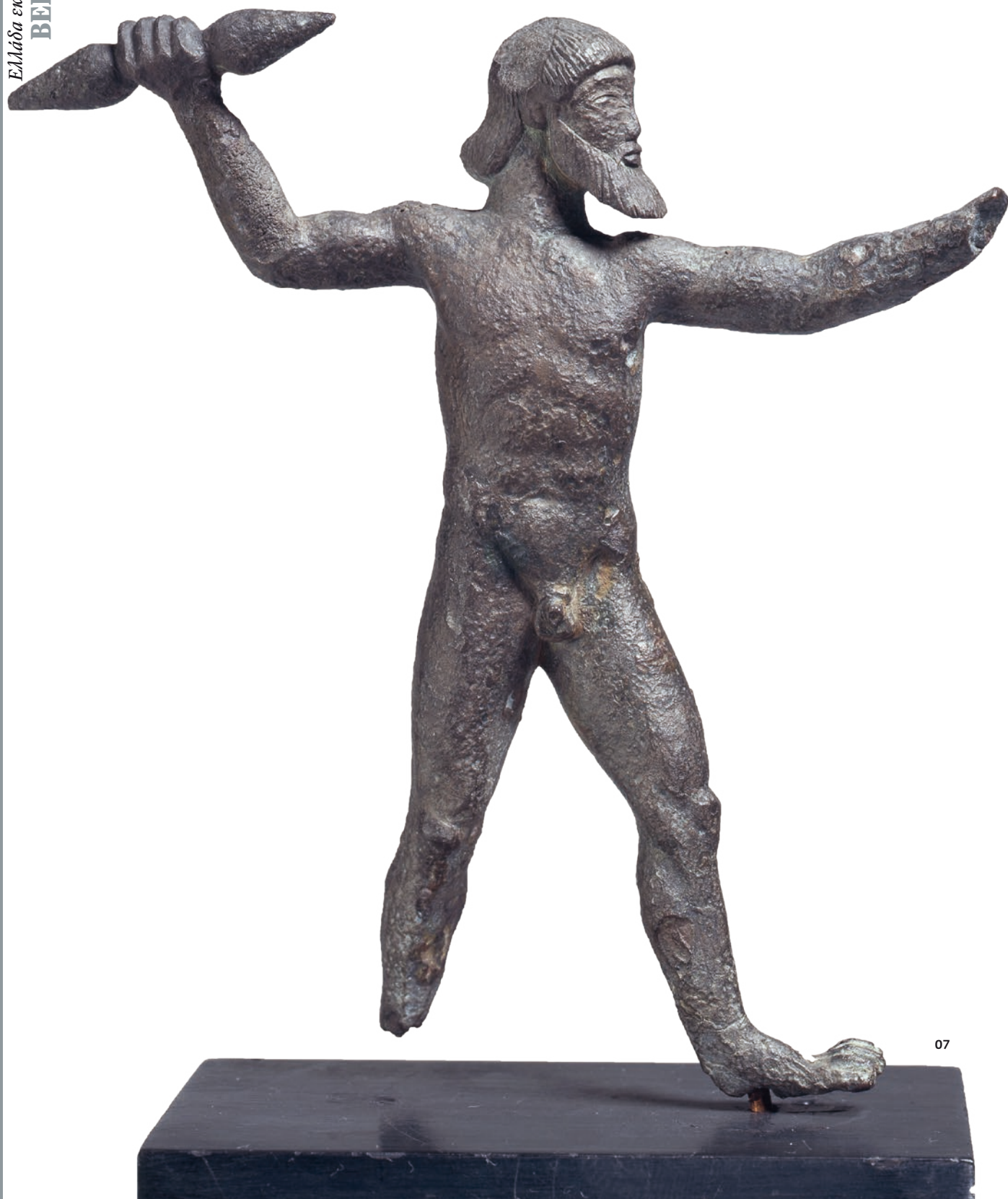
Χάλκινα σταθμιά, Ol. 13650 (πάνω) και 13206 (κάτω). Φωτ.: Staatliche Museen zu Berlin, Antikensammlung / Ingrid Geske CC BY-SA 4.0.

06

Δωρικό κιονόκρανο από τον Θησαυρό των Μεγαρέων, Sk 1413. Φωτ.: Staatliche Museen zu Berlin, Antikensammlung / Johannes Laurentius CC BY-SA 4.0.

06

07

σταθμιά, που χρησιμοποιούν στους εμπόρους κατά τη διάρκεια των Αγώνων για την επί τόπου ζύγιση των προϊόντων. Φαίνεται πως το ιερό και το λατρευτικό προσωπικό πωλούσε ή δάνειζε τα σταθμιά σε αυτούς τους εμπόρους που έρχονταν στην Ολυμπία ειδικά για τους Αγώνες. Η επιγραφή ΔΙΟΣ στην επάνω όψη των σταθμίων εγγυόταν το σωστό «βάρος». Όταν οι Αγώνες τελείωναν, οι έμποροι άφηναν τα σταθμιά εκεί — πιθανόν σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για το ότι οι δουλειές τους είχαν πάει καλά. Μεταξύ των διπλών αντικειμένων, υπάρχουν πολλά σταθμιά, όπως αυτά της εικόνας 5 (ΟΙ. 13650, 13206), βάρους σχεδόν δύο κιλών, τετραμναία, αιγινίτικων προτύπων, με τετράγωνο, τριβαθμιδωτό σχήμα και στο επάνω μέρος χαραγμένη την επιγραφή ΔΙΟΣ (καθώς και ενός πρόσθετου Χ ή Ο). Αυτά χρονολογούνται στο 450–420 π.Χ., ενώ για το σταθμίο ΟΙ. 13650 δίνεται και το ακριβές σημείο εύρεσής του, «Νοτιοανατολικό Κτίριο», η επονομαζόμενη «Οικία του Νέρωνα».

Από ένα κτίριο προέρχεται και το τμήμα επαΐας σίμης με υδρορροή σε σχήμα λεοντοκεφαλής (αρ. ευρ. 1513x· εικ. 3). Στην αρχαιότητα κοσμούσε το Λεωνίδαίον, που πήρε το όνομά του από τον χορηγό του, τον Νάξιο Λεωνίδα, και ανεγέρθηκε το β' μισό του 4ου αιώνα π.Χ. Το οικοδόμημα χρησιμοποιούνταν ως ένα είδος ξενώνα με διάφορους χώρους εστίασης. Στην εξωτερική του όψη ήταν ιωνικού ρυθμού και η στέγη του ήταν πλούσια διακοσμημένη με σίμη από τερακότα, πλοχμούς με φύλλα άκανθας στο επάνω τμήμα της και ενδιαμέσως υδρορροές σε σχήμα λεοντοκεφαλής για την απορροή των όμβριων υδάτων. Την κάτω απόληξη σχηματίζει ζώνη μαιάνδρων και αγκυλωτών σταυρών με ένθετα μοτίβα άβακα. Ανά δύο γειτονικούς λίθους σίμης το επάνω μέρος τους επιστεφόταν από ένα ανθέμιο.

Στα λόγους του μεγέθους τους και μόνο ιδιαίτερα ευρήματα μεταξύ των διπλών αντικειμένων ανήκουν συνολικά τρία αγάλματα φυσικού μεγέθους καθώς και ένας κορμός ιματιοφόρου άνδρα. Και αυτά είχαν αντιστοιχίες με ευρήματα που έμειναν στην Ολυμπία, γι' αυτό και μπόρεσαν να θεωρηθούν επαναλήψεις. Ένα γυναικείο άγαλμα προέρχεται από το Μητρώον, ενώ ένας τηβεννοφόρος και ένα ακόμη άγαλμα ιματιοφόρου γυναίκας ανήκαν στο Νυμφαίο που ίδρυσαν ο Ηρώδης Αττικός και η γυναίκα του Ρήγιλλα (153 μ.Χ.). Η ύψους 9 μέτρων πρόσοψη του Νυμφαίου ήταν διακοσμημένη με 26 αγάλματα, πολλά από τα οποία σώζονται. Τα περισσότερα απεικονίζουν μέλη της οικογένειας του Ηρώδη καθώς και συγγενικά πρόσωπα του ρωμαϊκού αυτοκρατορικού οίκου. Ανάμεσά τους, το άγαλμα του Βερολίνου (Sk 1398· εικ. 1), το οποίο φορά χιτώνα και ιμάτιο, φέρει τον τύπο της λεγόμενης Μεγάλης Ηρακλειώτισσας. Το όνομα αυτό το πήρε από ένα αντίγραφο ελληνικού πρωτοτύπου του 320 π.Χ., που φυλάσσεται στη Δρέσδη και προέρχεται από το Ερκουλάνεουμ. Το κεφάλι του κατά τα άλλα καλά διατηρημένου αγάλματος δεν υπάρχει πλέον, αλλά η εικονιζόμενη μορφή εικάζεται, με βάση άλλες σωζόμενες μορφές, πως ήταν η Σαβίνα, σύζυγος του αυτοκράτορα Αδριανού.

Τέλος, από την όψημη φάση του ιερού και το ίδιο το ιερό του Δία προέρχεται το τελευταίο διπλό αντικείμενο που θα παρουσιάσουμε εδώ. Από το οικοδόμημα που κτίστηκε μετά το 470 π.Χ., μεταφέρθηκαν στο Βερολίνο συνολικά πέντε υδρορροές σε σχήμα λεοντοκεφαλής. Η υψηλής ποιότητας λεοντοκεφαλή (Sk 1407· εικ. 9) με τα μεγάλα μάτια, τα μυτερά αυτιά, τις βαθιές ρυτίδες στο μέτωπο και τους βοστρύχους στους κροτάφους δεν ανήκει στις πρωτότυπες υδρορροές από την περίοδο οικοδόμησης του ναού. Ο ναός χρειάστηκε να επισκευαστεί πολλές φορές στη διάρκεια της ιστορίας του, όπως μαρτυρεί παράλληλα με τις φιγούρες που αντικατέστησαν τα μεμονωμένα αετωματικά γλυπτά και ο μεγάλος αριθμός υδρορροών, που βάσει της τεχνοτροπίας τους μπορούν να αποδοθούν σε διαφορετικές περιόδους. Η λεοντοκεφαλή που παρουσιάζουμε εδώ προέρχεται από μία εκ των τελευταίων φάσεων επισκευών, από την περίοδο του Ρωμαίου αυτοκράτορα Διοκλητιανού, το 303 μ.Χ., λίγο πριν η θέση αρχίσει να χάνει σταδιακά τη σημασία της.

08

07
Ειδώλιο Δία, ΟΙ. 12701. Φωτ.:
Staatliche Museen zu Berlin,
Antikensammlung /
Johannes Laurentius
CC BY-SA 4.0.

08
Κορινθιακό κράνος, ΟΙ. 2968.
Φωτ.: Staatliche Museen zu
Berlin, Antikensammlung /
Johannes Laurentius
CC BY-SA 4.0.

09
Υδρορροή σε σχήμα
λεοντοκεφαλής, Sk 1407.
Φωτ.: Staatliche Museen zu
Berlin, Antikensammlung /
Johannes Laurentius
CC BY-SA 4.0.

09

Μετάφραση από τα γερμανικά: Πελαγία Τονάρη